

JOHN H. WALTON, VICTOR H. MATTHEWS ÉS MARK W. CHAVALAS: *THE IVP BIBLE BACKGROUND COMMENTARY: OLD TESTAMENT*¹

BÉKEFI BÁLINT

Walton és szerzőtársai az ókori Közel-Kelet és az Ószövetség szakértői, így munkájuk szakmai szempontból alapos és megbízható információkat tartalmaz. A mű elrendezését tekintve *kommentár*: a protestáns kánon sorrendjében halad végig a bibliai könyveken, és – változó részletességgel – szakaszonként ismerteti a korabeli szokásokat, más népek kapcsolódó szövegeit, hitvilágát, vonatkozó régészeti leleteket. Tartalmára nézve inkább *kézikönyv*: kevésbé foglalkozik az Ószövetség szövegének értelmezésével (alkalmazásával pedig egyáltalán nem), fókusza inkább a háttérismeretek rendelkezésre bocsátása azon laikus érdeklődők számára, akik nem feltétlenül jártasak a témával kapcsolatos szakirodalomban.

A szerzők előszavukban ezzel a szándékkal célközönséggel indokolják (8–9. o.) a lábjegyzetek és részletes hivatkozások hiányát a kommentár szövegében. Ezt a mű elején található tízoldalas irodalomjegyzék helyettesíti, amelyben a szerzők felsorolnak fontos történelmi, régészeti, teológiai szakkönyveket, majd ószövetségi könyvenként néhány kommentárt. A különböző könyveknél felsorolt kötetek száma azonban egyenlőtlen: például míg Jóelnél hét, a Zsoltároknál pedig tíz cím áll, Józsué és Jeremiás könyveinél mindössze kettő-kettő.

A könyvben a fentiekén kívül található még bevezetések az Ószövetség négy fő részébe (a protestáns felosztás szerint), a kötet végén pedig szöszedet, tárgymutató és néhány hasznos táblázat és térkép. Ezen kívül a kommentárban elsősorban több mint kéttucat rövid, rendszerint hasznos és érdekes kitérés olvasható különböző témákban, mint például az ókori közel-keleti özvív-történetek, egyiptomi információk Kánaánról és Izráelről, zenei kifejezések a Zsoltároknál, vagy a halál utáni életről alkotott elképzelések Izráelben és az ókori Közel-Keleten.

A következőkben néhány olyan példát mutatok be a kommentárból, amelyeken keresztül mind hasznos volta, mind problémái láthatókká válnak.

Egyes esetekben az ígéresekhez fűzött magyarázatok segítik annak mélyebb megértését. Például Mózes 2. könyvének 21. fejezetében találkozunk a *lex talionisszal*, a „szemet szemért” elvvel (2Móz 21,22–25). Walton és szerzőtársai rámutatnak, hogy az elv a megtorlás felső határaként működött, ezzel gátat szabva az igazságtalanul nagy büntetéseknek. A sumér eszunnai törvények alapján (ahol testi sérülések kártérítési összegei is olvashatók) valószínűsítik, hogy itt nem a testi sértés tényleges viszonzásáról van szó, hanem arányos pénzbeli megtérítéséről. Az ókori közel-keleti párhuzamok kapcsán a szerzők megemlítik, hogy bár Hammurapi törvénykönyvében is található hasonló törvény, ott különböző változatok érvényesek a sértett felek társadalmi helyzetének függvényében (99. o.).

Egy másik, az értelmezést segítő magyarázat Gedeon történeténél (Bír 6,11) olvasható: mi a jelentősége annak, hogy Gedeon a búzát a prészázban csépelte? Az avatatlan olvasó valószínűleg átsiklana ezen a részleten, a kommentár szerzői azonban felhívják a figyelmet ennek a furcsaságára. Ugyanis a cséplés szokásos helye a

¹ John H. Walton, Victor H. Matthews és Mark W. Chavalas (2000): *The IVP Bible Background Commentary: Old Testament*. Downers Grove, IL: IVP Academic. 832. o.

szérű volt, egy tágas, nyitott tér, ahol a szél elfújhatta a pelyvát a búza közül – a prэшház pedig egy legfeljebb pár főnek alkalmas, sziklába vájt gödör (253. o.). Ez a kényelmetlen körülmény jól illusztrálja Izráel sanyarú sorsát Midján elnyomó uralma alatt, amelyből Isten Gedeont hívta el szabadítónak.

Máskor, még ha a szakasz értelmezéséhez vagy teológiai magyarázatához nem is járulnak hozzá, Walton és szerzőtársai mégis értékes adatokat közölnek, amelyek segíthetnek átérzeni azt, hogy a Biblia nem pusztán egy vallási és irodalmi szöveg, hanem valóságosan történelmi is. A 42. zsoltár híres kezdése² kapcsán például a kommentár megjegyzi, hogy Júda területén a Kr. e. nyolcadik és hetedik századból több olyan pecsétnyomót találtak, amelyek egy kóborló szarvasünőt ábrázolnak – lehet, hogy „a motívum népszerűsége a zsoltárban használt metaforához kötődik” (527. o.). Egy másik példa az, amit a Királyok második könyvének 18. fejezeténél találunk: a bibliai szöveg itt leírja, hogy Szanhérib támadásakor Ezékiás milyen összeget fizetett azért cserébe, hogy az asszír király visszavonuljon (2Kir 18,14). A szakaszhoz tartozó rövid kommentár beszámol arról, hogy a történetet megerősítik asszír források is: Szanhérib királyi évkönyvének feljegyzéseiben is olvashatunk róla, a fizetéssel kapcsolatos további részletekkel kiegészítve (405. o.).

Walton és szerzőtársai a könyvek szerzőségével, keletkezésével keveset foglalkoznak, amikor pedig igen, akkor jellemzően hagyományos álláspontokat fogalmaznak meg. Időrendi kérdésekre rendszeresen kitérnek, számos eseményhez valószínűsíthető évszámokat is fűznek, a kötet végén pedig hasznos, kétoldalas kronológia található (821–822. o.). Az olyan vitás kérdéseket, mint a kivonulás időpontja (86. o.), Jerikó és Ai városainak régészeti azonosítása (217–219. o.) vagy a méd Dárius kiléte (738–839. o.), elfogulatlanul, de a Biblia iránti alapvető bizalommal mutatják be. Pozitívum, hogy a kulturális és történelmi háttérnél nem a bibliai szövegek keletkezésének a történelmi kritika által vélelmezett körülményeiből indulnak ki, hanem azokból a korokból és területekből, amelyek magukban a szövegekben megjelennek. Így a Pentateukhosznál például a késő bronzkori Egyiptom, Dániel könyvének pedig a Kr. e. 6. századi Babilon hátterét ismertetik.

Meg kell említeni azonban, hogy a kommentár helyenként kifogásolható magyarázatokat is tartalmaz. Ezek egyik típusába tartoznak a teológiailag problémás értelmezések, megjegyzések: például Sodomában az Lótót körülvevő férfiak vaksága (1Móz 19,11) valóban vitaminhiánnyal indokolható (51. o.)? Milyen következményekkel jár, ha egyetértünk Waltonékkal abban, hogy Ábrahám többistenhívő volt (46–47. o.)? Biztos az, hogy a halál utáni élet kapcsán az izráeliták ugyanazt hitték, mint kánaánita és mezopotámiai szomszédai, kivéve, amiről kaptak Istentől azoknak ellentmondó kinyilatkoztatást (603. o.)? Ezek a felvetések nem egyértelmű tévedések, de igazságuk távolról sem magától értetődő, ahogyan az evangéliumi teológiával összeegyeztethető voltak sem. Hasonló, de nem egészen azonos jelenség, amikor a szerzők – a kortörténet tekintélyével fellépve – határozott állást foglalnak vitás értelmezési kérdésekben. Erre a legjobb példa a teremtéstörténet (1Móz 1–2) magyarázata: tényleg teljesen világos, hogy a szöveget az ókori Közel-Kelet teremtésmitoszai és rekonstruált kozmológiája alapján kell értelmezni; ennyire könnyen kizárható minden olyan megközelítés, amely ezeket a fejezeteket történelmi leírásként olvassa? (28–31. o.) A probléma itt sem a lehetőség felvetésével van, hanem a sugallt kizárólagosságával.

A fentiekhez többé-kevésbé kapcsolódik a kommentár egy másik gyengesége, amelyet a szerzők maguk is elismernek a kötet előszavában (7–8. o.). Ezt a szakirodalom (eredetileg az Újszövetség-kutatás területén) *parallelomania* néven ismeri.³ Valóban értelmes párhuzam vonható a Kr. e. hatodik századi Jeremiás siralmi és Kr. e. huszadik századi közel-keleti költemények között (686. o.)? A Prédikátor könyvében olvasunk egy híres szakaszt a társak áldásairól (4,7–12). Számos előny felsorolása után ez áll: „Ha az egyiket megtámadják, ketten állnak ellent.” (4,12a) Valóban annyira sajátos ez a megállapítás, hogy összeköthető az egyik sumér Gilgames-történet egy részletével, ahol Gilgames és Enkidu együtt harcolnak a siker nagyobb reményében (572. o.)?

2 „Ahogyan a szarvas kívánczik a folyóvízhez, úgy kívánczik a lelkem hozzád, Istenem!” (RÚF)

3 Samuel Sandmel (1962): *Parallelomania*. In: *Journal of Biblical Literature*, 81/1, 1–13.

Hasonló példákat több helyen találunk a kommentárban: párhuzamokat, amelyek akár az időbeli szakadék, akár a csekély hasonlóság miatt valószínűtlen, hogy bármilyen jelentőséggel bírnának.

Ez fölveti azokat a tágabb kérdéseket is, hogy mennyiben beszélhetünk az ókori Közel-Kelet egységes gondolkodásmódról, illetve hogy az egyes népek világnézete mennyiben volt hatással az ókori Izraelre általánosságban, különösen pedig a bibliai szerzőkre.⁴ Noha a szerzők is óva intenek a teljes egységesség feltételezésétől, mégis beszélnek az ókori Közel-Kelet „kulturális örökségéről”, amely akár a konkrét források ismerete nélkül is részévé válhatott az izráeliták gondolkodásának (8. o.). Így a kommentárban az egyes dokumentumokra történő hivatkozást az indokolja, hogy „nem lehetetlen”, hogy ezek „az ókori világ általános kulturális mátrixának” elemeit tükrözik (7. o.). A szerzők őszintesége és visszafogott fogalmazás-módja dicséretre méltó, azonban kérdésessé teszi azt, hogy a laikus célközönség mennyire tudná haszonnal és helyesen forgatni ezeket a forrásokat.

Összefoglalva, Walton és szerzőtársai nagyon hasznos és rengeteg nem közismert információt tartalmazó kézikönyvet alkottak kommentár formájában. A kortörténeti és kulturális párhuzamok gyakran megvilágítják a Biblia történelmi vonatkozásait, máskor pedig felvethetnek, megerősíthetnek, megkérdőjelezhetnek értelmezési lehetőségeket. Azonban a teológiai és vallástörténeti kérdések szövevényessége, a vélt párhuzamok alkalmankénti felnagyítása, illetve az értelmezés kapcsán helyenként megjelenő elfogultság miatt a kötet építő használatához annak kritikus olvasására van szükség.

⁴ A jelen kötet nézőpontjának konzervatív kritikájához ld. Noel K. Weeks: *The Ambiguity of Biblical “Background”*. In: *Westminster Theological Journal*, 72 (2010), 219–236; Uő.: *The Bible and the “Universal” Ancient World: A Critique of Walton*. In: *Westminster Theological Journal*, 78 (2016), 1–28.